

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ФАРҶОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 йилдан нашр этилади
Йилда 6 марта чиқади

1-2020

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

Қ.Бозоров	
Андижоннинг суғорилиш тарихига доир мулоҳазалар	81
У.Усаров	
XIX асрнинг иккинчи ярми – XX аср бошларида Самарқанд вилояти қишлоқ хўжалиги ва ер-сув муносабатлари.....	85
Б.Шодмонов	
Ўзбекистон ёшларга оид давлат сиёсати ва унинг ҳуқуқий асослари ишлаб чиқишининг тарихий босқичлари.....	90

АДАБИЁТШУНОСЛИК

А.Ақбаров	
“Кечиккан марҳамат” нинг бадиий ифодаси.....	98
Г.Қосимова	
Мемуар асарда муаллиф услуби ва ифода шакли	102
Б.Абдурахмонова	
Огаҳийнинг “Устина” ғазали матни устида ишлаш	105
В.Қаюмов, Б.Деҳқонов	
У.Ҳамдамнинг “Кўнглимдаги дарё” хикоясида дарё образи.....	110
О.Солиева	
Нишотий мухаммасларининг матний-қиёсий таҳлили (II қисм)	114

ТИЛШУНОСЛИК

Р.Сайфуллаева, П.Бобокалонов, Н.Ҳаятова	
Хорижий тилни ўргатишда психонейролингвистик ҳолат ва каноник модели гапларнинг ўрни	119
З.Алимова	
Ўзбек тилига форс-тожик тилидан ўзлашган префикс ва суффикслар хусусида.....	124

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

М.Ахмедова	
Тиббиёт олий ўқув юртлари талабаларида чет тилида касбий-коммуникатив компетенцияни шакллантириш масалалари	128
М.Шокирова, Н.Абдуллаева	
Талабаларнинг чет тилида коммуникатив компетенциясини ривожлантиришнинг фаолиятга асосланган ёндашуви.....	132
У.Хайдарова	
Талабаларнинг ёзма ишларига билдирилган фикр-мулоҳазаларнинг аҳамияти	136

ИЛМИЙ АХБОРОТ

Г.Тиллабаева	
Ўнг томони номаълум бўлган иккинчи тартибли чизикли оддий дифференциал тенгламалар учун чегаравий масала	140
В.Расулов, Р.Расулов, Б.Ахмедов, А.Абдухоликов, У.Раимжонова	
Яримўтказгичларда эффектив гамильтонианнинг нодиагонал матрицавий элементлари ҳақида	143
Х.Муйдинов	
Қорақалпоғистон шароитида қорамол тери ости бўкаларининг турлари ва тарқалиши	147
Б.Усманов, Ш.Умурзакова	
Буғдой навлари сифатининг физик-кимёвий кўрсаткичлари	150
Ф.Юлдашев, Д.Обидова	
Ёшлар камолотида инсонпарварлик ва бағрикенглик тамойилларини юксалтиришнинг муҳим жиҳатлари	153
А.Мамаджанов	
Конституция – давлат ҳуқуқий тизимининг асоси	156
М.Шамсиева	
Ижтимоий ҳимоя инсон тараққиёти индексини белгиловчи асосий мезон сифатида	159

УДК: 42/48+331.761

ТИББИЁТ ОЛИЙ ЎҚУВ ЮРТЛАРИ ТАЛАБАЛАРИДА ЧЕТ ТИЛИДА КАСБИЙ-КОММУНИКАТИВ КОМПЕТЕНЦИЯНИ ШАКЛЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИНОЯЗЫЧНОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ У СТУДЕНТОВ МЕДИЦИНСКИХ ВУЗОВ

THE ISSUES OF DEVELOPING PROFESSIONAL COMMUNICATIVE COMPETENCE OF MEDICAL STUDENTS IN A FOREIGN LANGUAGE

М.Ахмедова

Аннотация

Мақолада тиббиёт олий ўқув юртлари талабаларида чет тилида касбий-коммуникатив компетенцияни шакллантириш масалалари ва уларни ҳал этиш йўллари батафсил баён қилинган. Шу билан бирга чет тилида коммуникатив компетенцияни шакллантириш усулини ўрганган тилшунос олимларнинг ишлари кенг таҳлил этилган. Чет тилида коммуникатив компетенция ва компетент мутахассис шахсига таъриф берилди.

Аннотация

Статья рассматривает проблемы формирования иноязычной профессионально-коммуникативной компетенции у студентов медицинских вузов. Также изучены работы ученых-лингвистов по проблемам формирования иноязычной профессионально-коммуникативной компетенции. Определены понятия "компетенция" и "компетентный специалист".

Annotation

The article studied the problems and solutions for developing communicative competence of medical students in a foreign language. The article also explored the research works of linguists on developing communicative competence in foreign languages. The terms "competence" and "competent specialist" have been defined.

Таянч сўз ва иборалар: коммуникатив компетенция, чет тилида касбий коммуникатив компетенция, мутахассис шахсини шакллантириш.

Ключевые слова и выражения: коммуникативная компетенция, иноязычная профессиональная коммуникативная компетенция, формирование личности специалиста.

Keywords and expressions: communicative competence, professional communicative competence in foreign languages, the personality of the specialist.

Педагогика ва психологияда мутахассис шахсини шакллантириш масалалари ҳамisha қизгин баҳс ва мунозараларга сабаб бўлиб келган. Бу эса лингводидактикада чет тилида касбий коммуникатив компетенцияни шакллантириш масалаларини чуқур таҳлил ва тадқиқ этишга кенг имкониятлар яратилди.

Тиббиёт олий ўқув юртларида чет тилда касбий коммуникатив компетенциянинг таркиби чет тили компетенциясини, касбий компетенция, коммуникатив компетенцияларни ўз ичига олади ва қуйидаги асосий компонентларга эга:

- биринчи навбатда касбий мулоқот мақсади, кейин эса мавзу белгиланади;

- касбий коммуникатив фаолият соҳаси, мавзулари, дастурлари ва уларни тузиш муаммолари, коммуникатив, касби ва

ижтимоий роли, нутқий фаолият ва нутқ материаллари (матнлар, мақола, вербал мулоқот ва бошқалар);

- тил материаллари, уни ҳужжатлаштириш қоидалари ва улардан фойдаланиш малакаси;

- мулоқот воситаси сифатида чет тилини амалий ўрганиш даражасини, жумладан, касбий мулоқотдаги муаммоларни ҳал қилишни характерловчи махсус (нутқий) малакалар мажмуи;

- касбий соҳанинг ўзига хос хусусиятлари ва реалаялари ҳақидаги билимлар тизими, нутқий этикет шакллари ва уларни турли расмий мулоқотларда қўллаш кўникмаси;

- касбий мулоқотни эгаллаш мақсадида чет тилини зарурий талаб даражасида ўрганишни таъминлайдиган ўқув ва компенсацион (адаптив) малакалар, маълумотномалар ва луғатлардан фойдаланиш малакалари.

М.Ахмедова – ФарДУ инглиз тили ўқитиш методикаси кафедраси ўқитувчиси.

Чет тили ўқитишнинг мақсади инглиз тили машғулотида бўлғуси мутахассисларнинг касбий коммуникатив компетенциясини инновацион педагогик технологиялардан фойдаланган ҳолда шакллантиришдир.

Ушбу мақсад хорижий ҳамкасблар ва ҳамкорлар билан мулоқот қила олиш, зарур бўлганда суҳбатни тўхтатиш ёки давом эттириш, чет тилидаги турли манбалардан фойдаланиб, касбий билим, кўникма ва малакаларни доимий равишда ошириб бора олиш учун етарли даражада чет тилидаги касбий коммуникатив компетенцияга эга мутахассисларни тайёрлаш вазифасига бўйсундирилади.

Чет тилида коммуникатив компетенцияни шакллантириш ва баҳолаш методикаси бўйича М.Кэнейл ва М.Свейнлар ишлаб чиққан концепция бу соҳада илмий тадқиқотларни давом эттиришда асос бўлиб хизмат қилди. Улар коммуникацияни амалга ошириш учун зарур билим ва малакалар асосида коммуникатив компетенция ётади, деб ҳисоблайдилар (масалан, лексикага оид билим ҳамда социомаданий қоидалар ва қадриятлардан фойдаланиш малакалари). М.Кэнейл ва М.Свейнларнинг фикрига кўра, коммуникатив компетенция билимга ҳам тегишли ҳамда “реал мулоқот” малакасига эга бўлишдир. [3, 1-47]

Чет тилини ўргатишга амалий ёндашув тадқиқотчиларга коммуникатив компетенциянинг компонентларини, яъни грамматик, социолингвистик, дискурсив (дискурсивлик), стратегик компетенцияларни ўрганишга йўл очиб берди. [4, 111–122]

Юқорида келтирилган тадқиқотлардан ташқари, чет тилида коммуникатив компетенцияни шакллантириш бўйича Ж.Манби, Х.Г.Виддовсон, Г.Каспар, Р.Клиффорд, Т.МакНамара каби олимлар ҳам тадқиқотлар олиб борган.

Г.К.Селевко компетенцияни таълим натижаси сифатида кўриб чиқади, талабаларнинг тайёргарлигида методлардан, фаолият юритиш воситаларидан реал фойдалана олиш, белгиланган вазифаларни бажара олиш ҳамда атрофдаги муҳитни ўзгартириш мақсадини белгилай олиш ва унга эриша олишни ҳам назарда тутди. Компетентликни эса Г.К.Селевко шахснинг билим ва тажрибаси асосида фаолият

юрита олиш хусусиятлари ва фаолият юритишга тайёрлигини, фаолиятда мустақил ва муваффақиятли иштирок эта олишини намоён этадиган интеграл хусусияти, деб ҳисоблайди. Мулоқот жараёнининг барча параметрларини таҳлил қилган ҳолда, И.Л.Бим компетенцияни маданиятлараро мулоқот даражасигача кенгайтиради. [7, 48–50]

Компетентлик ва компетенция тушунчаларини аниқлашга қаратилган ёндашувларни таҳлил қилишда, ушбу тушунчаларнинг аниқ таърифини топмадик. Бу тушунчалар турли аспектларда турлича кўриб чиқилади: касбий фаолиятга тайёр бўлиш сифатида, уни бажариш лаёқатига эга бўлиш сифатида, шахсий фазилатлар сифатида, малака соҳаси сифатида.

Касбий компетентлик доирасида, шахсга касбий фаолиятни амалга оширишда, унинг вазифаларини фаолиятнинг ўзгариб турадиган оқимида ҳам амалга ошириш билан боғлиқ қарорларни мустақил қабул қилишга ёрдам берадиган касбий компетенциялар ва шахсий фазилатлар тушунилади.

Коммуникатив компетенция категориялари психология, тилшунослик, маданият, фалсафа ва лингводидактика каби кўплаб фанлар йўналишларида ўрганилган. Бироқ, бу тушунча қайси фан нуқтаи назаридан ўрганилмасин, жуда кўплаб олимлар коммуникатив компетенция, нутқий фаолият усули орқали амалга оширилади, деган хулосага келди.

Мулоқотнинг коммуникативлилик томони – мулоқотдошлар ўртасида ахборот алмашишдан иборат. Мулоқот иштирокчиларининг ҳар бири учун маълумот олиш алоҳида рол ўйнайди, иштирокчилар нафақат бир-бирларидан маълумот оладилар, балки ўзаро бир фикрга келишга ҳам ҳаракат қиладилар. Бу фақатгина баъзи бир умумий фаолият тизимида алоқадор бўлган тақдирдагина амалга оширилиши мумкин.

Аммо маданиятлараро коммуникацияга киришишда, маданиятлараро диалогда лисоний тўсиқ мулоқот иштирокчисининг нотўғри қабул қилинишида ва коммуникатив жараён иштирокчиларининг бир-бирларини тушунмаслик ҳолатлари оқибатида тез-тез юзага келади. [8, 17 - 24]

Юзага келган муаммо бўйича кўплаб олимлар, жумладан Г.М.Андреева, Е.И.Пассовлар коммуникатив компетенцияни шакллантириш мазмунида ўзаро бир-бирига боғлиқ уч жиҳатни ажратиб кўрсатди, жумладан: коммуникатив, интерактив, перцептив.

Коммуникатив компетенцияни шакллантиришнинг перцептив томони идентификация, эмпатия, апперцепция (олдидан сезиш), рефлексия каби психологик механизмлар ҳисобига ўзаро бир-бирини тушуниш асосида бошқа бир киши томонидан идрок этиш жараёнини назарда тутди.

Коммуникациянинг интерактив томони одамларнинг ўзаро муносабатларга киришишини уларнинг биргаликдаги фаолиятини тўғридан-тўғри ташкил қилиш билан боғлиқ.

Коммуникативлик даражаси бирор-бир лингвокультурологик жамиятга тегишли нутқ намуналари, маданий анъаналар воситасида мулоқотнинг тўғри амалга оширилиши орқали ўзаро бир-бирини тушунишни англатади.

Маданиятлараро мулоқотга киришишнинг интерфаоллик даражаси - коммуникантнинг шахсий хусусиятларини инобатга олган ҳолда шахслараро мулоқотни ташкил этилганлигини англатади.

Маданиятлараро мулоқотга киришишнинг перцептив даражаси турли маданият вакилларининг ўзаро бир-бирларини тушуниши ва яқинлаштириш механизмини очиб беради.

Нофилологик олий ўқув юртларида чет тилини ўқитишга культурологик ёндашувда коммуникатив компетенция фаолият жараёнида намоён бўладиган, айнан чет тилидаги мулоқот жараёнида юзага чиқадиган мақсадли ташкил этилган эҳтиёж сифатида кўрилади. Ушбу тавсиф бизга тадқиқ этилаётган категорияни тўлиқроқ таърифлашга имкон беради.

Маълумки, маданиятшуносликка оид билимларнинг асосий манбаи семантиканинг миллий ва маданий компонентларига эга тил бирликлари ҳисобланади ҳамда маданият тилнинг лексик-семантик тизимида катта таъсир ўтказади. Шунинг учун ҳам кўпинча чет тилидаги тушунчалар она тили воситаси орқали изҳор этилганда, сўз маънолари мос келмайди. Бу сўзларнинг

“ички шакли”да жойлашган маъноларни очиш методига бўлган заруриятни келтириб чиқаради.

Чет тилини ўрганаётганлар кўп ҳолларда сўзларнинг кўшимча маънолари ва бу сўзлар ортида тушунчалар мавжудлигини сезмайдилар. Тил соҳиблари учун мўлжалланган бир тилли луғатларда бундай сўзлар эксплицит тарзда ифодаланмайди. Икки тилли луғатларда сўзларнинг фақат таржимаси берилади ҳамда бу, бир лексик бирликнинг бошқа лексик бирликнинг маъносида қўлланилиши таржиманинг тўғрилигига шубҳа қолдирмайди.

Натижада, талабалар бундай лексикани бадиий асарларда учратадилар ва шу тилда сўзлашувчилар билан мулоқот қилганда, ундан фойдаланишга ҳаракат қиладилар ва сўзларнинг семантикасини нотўғри ўзлаштириб олиш, шунингдек, сўзларнинг синтактик бирикиш хусусиятларини билмаслик, нотўғри ассимиляция сабаб хатоларга йўл кўядилар. Шу билан бирга, талабалар мамлакатшунослик ва маданиятшуносликка оид қимматли лисоний маълумотларни нотўғри ўзлаштириб оладилар, улар таркибидаги ўзига хос хусусиятларни билмаслик оқибатида тили ўрганилаётган мамлакат ва унинг маданияти ҳақида номақбул маълумот оладилар.

Ҳозирда, лексикани миллий ва маданий компонентларга эга семантикаси билан ўргатишга бағишланган ҳамда лингвистик характерга эга илмий-тадқиқот ишлари жуда кўп, жумладан, Д.О'нейл, С.Крамш, М.Байрам, Р.Вардхоф, Д.Х.Браунларнинг унинг методик масалаларини ҳал этишга қаратилган илмий-тадқиқот ишларини мисол келтириш мумкин. [1, 2, 5, 6]

Бу олимларнинг тадқиқотларида ушбу тил бирликларининг таснифи, тақдим этиш турлари ва семантизацияси тавсия этилган. Шунга қарамай, бир қатор ҳал этилмаган методологик муаммолар мавжуд. Булардан бири, фикримизча, лексик бирликларни ўргатиш, нутқ фаолияти турлари ва ўқув жараёнини ташкил этиш шакли усули муҳимлигини ҳисобга олган ҳолда, таълимнинг алоҳида босқичида ўргатилиши ва алоҳида методик аппаратнинг зарурилигидир.

Бу, айниқса нофилологик олий ўқув юртлари талабаларига чет тилини ўргатишда муҳим ҳисобланади, чунки талабалардан тил бирликларини чет тилида илмий, илмий-оммабоп, бадиий ва сўзлашув услубига мослаштириб ифодалашни, шунингдек, ушбу материал асосида нутқ фаолиятининг барча турлари бўйича малакаларни ривожлантиришни, жумладан, мутахассисликка оид лекцияларни англаш ва дастлабки манбаларни ёзиб олишни, семинарларда иштирок этишни ва когнитив (индивидуал-психик) фаолият, яъни билим объекти – мутахассислик ва чет тилини англаш воситаси сифатида қабул қилишни талаб этади.

Юқорида келтирилганлардан, асосий эътибор ўқув фаолиятининг расмий

жиҳатларига кўра эмас, балки мазмун жиҳатдан концептуал-семантик асосда ўқув материалларининг ижодий тузилиши коммуникатив компетенциянинг алоҳида ўзига хос хусусияти ҳисобланади.

Коммуникатив компетенцияни шакллантириш мазмуни ушбу фаолиятнинг мақсадига қараб белгиланади.

Тиббиёт олий ўқув юртларида чет тилини ўргатиш жараёнида коммуникатив компетенцияни шакллантириш мазмуни профессионал соҳада мулоқот қилиш учун етарли даражага олиб чиқиш эҳтиёжи орқали, бошқача қилиб айтганда, ўрганилаётган тилнинг коммуникативлик мақсадидан келиб чиққан ҳолда ўзига хос аниқ методологияни ишлаб чиқиш орқали аниқланади.

Адабиётлар:

1. Byram M. *Culture and Language Learning in Higher Education*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd. 1994.
2. Brown H. Douglas. *Principles of language learning and teaching* (4th ed). White Plains: Pearson Education. 2000.
3. Canale, M. & M.Swain. *Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing*. *Applied Linguistics*, 1, 1980.
4. Keen K. *Competence: What is it and how can it be developed?* / In J. Lowyck, P. de Potter, & J.Elen (Eds.). Brussels: IBM Education Center, 1992.
5. Kramsch C. *Language and Culture*. Oxford: Oxford University Press. 2001.
6. Wardhaugh Ronald *An introduction to sociolinguistics* (4th ed.). Oxford: Blackwell Publishers Ltd. 2002.
7. Бим И.Л. Обучение иностранным языкам: поиск новых путей // Иностранные языки в школе. – 1989. – №1.
8. Гез Н.И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований / Н.И. Гез // Иностранные языки в школе. - 1986. - №2.

(Тақризчи: Т.Эгамбердиева-педагогика фанлари доктори, профессор)